

สงครามคราวเสียกรุง พ.ศ. 2112 ในเอกสาร ประวัติศาสตร์ไทย ลาว และพม่า

The Wars When Siamese loose Ayutthaya to Burmese in 1569 Study
from the Historical Documents of Thai, Laos and Burmese

กัมพล จำปาพันธ์* Kampol Champapan

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าประเด็นเกี่ยวกับสงครามคราวเสียกรุง พ.ศ. 2112 โดยใช้เอกสารประวัติศาสตร์ของไทย ลาว พม่า ในส่วนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ เรื่องราว บทบาทตัวละครที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่อยู่ยามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ หงสาวดีและเวียงจันทน์ เอกสารของลาวและพม่า ต่างยกย่องวีรบุรุษในประวัติศาสตร์ของตนเอง ซึ่งเป็นวีรบุรุษของชาติทั้งสองในเวลาต่อมาแต่เอกสารไทยมีทั้งยกย่องและไม่ยกย่อง ด้วยเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้แต่งพระราชพงศาวดารแตกต่างกัน ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการอธิบายที่ใช้เหตุการณ์สงคราม พ.ศ. 2310 ไปเป็นมาตรฐานมุมมองต่อสงคราม พ.ศ. 2112 การแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของไทย และจำแนกลำดับเหตุการณ์ให้นิยามเรียกสงคราม พ.ศ. 2112 ในฐานะสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 และนิยามสงคราม พ.ศ. 2310 ในฐานะสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

คำสำคัญ: สงครามคราวเสียกรุง, เอกสารประวัติศาสตร์ไทย, เอกสารประวัติศาสตร์ลาว, เอกสารประวัติศาสตร์พม่า

*นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

*PhD student, Department of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University

Abstract

This paper is presenting the studies of the results about The Wars when Ayutthaya lost city to Burmese in 1569 A.D. By used the historical documents of Thai, Laos and Burmese in especially it are said to the events, story and main character. Because these events were Ayutthaya have relation with Hongsawadi and Vientiane. The historical documents of Laos and Burmese praised their heroes in history which are become to the heroic of nations in next times. But the historical documents of Thai has also praised and not praised. Because the author of chronicles has the conditions are different. As the importance result to explain the events about the Wars in 1767 A.D. become to the standard point of view about the wars in 1569 A.D. and the other problems in the periodization of Thai history. And the chronological classification to define the 1569 A.D. war as “the 1st war at Ayutthaya lost city to Burmese”. And to define the 1767 A.D. war as “the 2nd war at Ayutthaya lost city to Burmese”.

Keyword: *The Wars when Ayutthaya loose city to Burmese, The historical documents of Thai, The historical documents of Laos, The historical documents of Myanmar.*

บทนำ

สงครามคราวเสียกรุง พ.ศ. 2112 เป็นที่กล่าวถึงในฐานะปีแห่งการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ก่อนที่จะเสียกรุงอีกเป็นครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 เป็นระยะเวลาห่างกันกว่า 198 ปี ทั้งที่สองเหตุการณ์มีระยะเวลาที่ห่างกันมาก แต่คำอธิบายต่อทั้งสองเหตุการณ์ตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารและงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติของชนชั้นนำไทย กลับให้ความหมายต่อเหตุการณ์ทั้งสองในลักษณะเดียวกัน โดยมีแนวเรื่องรวมศูนย์อยู่รอบๆ ประเด็นเรื่อง “การเสียกรุง” ทั้งสองเหตุการณ์จึงมีความเหมือนที่แตกต่าง กล่าวคือถือเป็นเหตุการณ์เสียกรุงเหมือนกัน แต่ผลกระทบของเหตุการณ์กลับแตกต่างกัน การเสียกรุง พ.ศ. 2112 ถูกอธิบายว่าเป็นการเสียเอกราชครั้งแรก ต่อมากรุงศรีอยุธยาก็ได้เอกราชกลับคืนมา เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทำสงครามกับหงสาวดีได้รับชัยชนะ และพม่าอ่อนกำลังลงจนไม่สามารถสร้างกองทัพขนาดใหญ่แผ่อิทธิพลเข้ามาได้อีกเป็นระยะเวลานาน

เมื่อเปรียบเทียบกับอีกเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2310 อยุธยาได้เสียกรุงเหมือนกับการณ์ พ.ศ. 2112 แต่กลับไม่อาจฟื้นคืนกลับขึ้นมาได้ สาเหตุปัจจัยที่มุ่งเน้นเรื่องความเสียหายที่อยุธยาได้รับนั้น ก็เป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2112 ด้วยเช่นกัน ปัญหาจึงเกิดขึ้นเมื่อเข้าใจกันไปว่าเหตุการณ์ทั้งสองนี้ในทางประวัติศาสตร์มีความคล้ายกันจนสามารถเปรียบเทียบกันได้ในลักษณะดังกล่าวจริงหรือ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเหตุการณ์ที่มีระยะเวลาห่างกันกว่าสองศตวรรษ

การเสียกรุง พ.ศ. 2112 และ พ.ศ. 2310 : ปัญหาในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ ในพระนิพนธ์ “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” และ “พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” ทรงอธิบายนัยยะของคำว่า “เอกราช” จากแง่มุมของคนในยุคอาณานิคมคริสต์ศตวรรษที่ 19 เอกราชดังกล่าวจึงหมายถึงเอกราชของชาติ (ดำรงราชานุภาพ, 2555: 38-39; ดำรงราชานุภาพ, 2556 : 72) แต่หากเราพิจารณาเอกสารเก่าก่อนหน้าช่วงเวลาดังกล่าว เช่น “คัมภีร์มหาวงศ์” จะพบว่า ความหมายของ “เอกราช” นั้นหมายถึงสถานภาพของพระมหากษัตริย์ (ราช) ผู้เป็นที่หนึ่ง (เอก) ในท่ามกลางพระยามหากษัตริย์ทั้งหลายทั้งปวง (กำพล จำปาพันธ์, 2558 : 43-45) ความหมายข้างต้นสอดคล้องกับ “จักรพรรดิราช” ในคัมภีร์ไตรภูมิ หมายถึงพระราชผู้เป็นใหญ่เหนือพระราชทั้งหลาย (สุเนตร ชุตินธรานนท์, 2537 : 97-144)

สำหรับผลลัพธ์ที่ต่างกันระหว่างสงครามครั้ง พ.ศ. 2112 และ พ.ศ. 2310 นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ ทรงมุ่งประเด็นเรื่องบทบาทของผู้นำทัพพม่าที่มาโจมตีว่า ครั้ง พ.ศ. 2310 เป็นแต่เพียงกองทัพที่นำโดยแม่ทัพนายกองที่ยก “มาอย่างกองโจร”

เท่านั้น มิใช่กองทัพกษัตริย์เหมือนครั้ง พ.ศ. 2112 พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์ผู้นำทัพพม่า ครั้งนั้น ยังต้องการทำนุบำรุงอยุธยาไว้เป็นหัวเมืองประเทศราชเพื่อเกียรติยศ แต่เพราะความอ่อนแอของกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ จึงทำให้เสียเมืองแก่ศัตรูไปเท่านั้น (ดำรงราชานุภาพ. 2556 : 11-16)

ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับนัยยะของคำอธิบายของคนในต้นรัตนโกสินทร์ ผ่านกรณีการชำระพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา โดยชนชั้นนำต้นรัตนโกสินทร์ที่รวมศูนย์ประเด็นว่าอยุธยาเสียเมืองเพราะสาเหตุเนื่องจากสาเหตุหลักของบ้านเมือง คือ พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงมิได้ประพฤติตามทำนองครองธรรม (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2523) ทั้งนี้ นिति เอียวศรีวงศ์ ยังโต้แย้งประเด็นนี้ (ที่มุ่งอธิบายเฉพาะบุคคลผู้อยู่ในราชสมบัติ) โดยเสนอว่าอยุธยาเสียกรุง เพราะมีวิกฤติใหญ่จาก “ปัจจัยภายใน” ของการสลายตัวของราชอาณาจักรที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายต่างหาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538 : 58-109) ทำให้พระเจ้าเอกทัศต้องป้องกันเมืองหลวง โดยที่ไม่ได้รับความร่วมมือจากหัวเมือง ไม่เพียงเท่านั้น หลังเสียกรุงยังพบว่าหัวเมืองสำคัญที่ขัดคำสั่งพระเจ้าเอกทัศ ยังประกาศอิสรภาพภายหลังเมื่ออยุธยาแตกพ่าย ในรูปของ “การเมืองชุมชน” อีกด้วยความแตกแยกและการสลายตัวของราชอาณาจักรนี้เอง เป็นโจทย์ใหญ่ของชนชั้นนำสยามในยุครธนบุรี-ต้นรัตนโกสินทร์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2557)

ต่อมาประเด็นเรื่องความอ่อนแอของอยุธยาในรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ สุเนตร ชุตินธรานนท์ ได้โต้แย้งโดยนำเสนอข้อมูลจากเอกสารฝ่ายพม่า อย่างพงศาวดารของราชวงศ์คองบอง (สุเนตร ชุตินธรานนท์. 2539) พบว่าการตีกรุงศรีอยุธยาเมื่อปี พ.ศ. 2310 เป็นศึกใหญ่ และเป็นกองทัพที่ส่งไปโดยกษัตริย์อังวะ คือ พระเจ้ามังระ และเตรียมการวางแผนมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการทำลายหัวเมืองบริวารของอยุธยา ก่อนยกมาล้อมกรุงศรี และการสร้างค่ายที่มั่นถาวรแข็งแรงบนที่ดอน เพื่อไม่ให้กระแสน้ำในฤดูน้ำหลากมาเป็นปัจจัยกำหนดให้ต้องยอมถอยทัพ

นั่นหมายความว่าในศึกครั้งนั้นพม่านอกจากสู้กับ “คน” คือชาวเมืองอยุธยาแล้วยังสู้กับ “ธรรมชาติ” ของอยุธยา ที่มีที่ตั้งประจูดุเกาะ มีแม่น้ำ 3 สายไหลผ่าน และมีฤดูน้ำหลากที่ยาวนานอีกด้วย ที่สำคัญจากเอกสารของพม่า ยังพบว่าพระเจ้าเอกทัศทรงจัดการป้องกันพระนครอย่างเข้มแข็ง จึงสามารถต้านทานทัพพม่าได้นานนับปี สุเนตรจึงสรุปว่าสาเหตุที่อยุธยาแพ้พม่า เป็นเพราะพม่ามียุทธศาสตร์ทางการทหารแบบใหม่ที่เหนือกว่าการศึกครั้งก่อนๆ ในขณะที่อยุธยายังคิดแบบเก่า หมายถึงอาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยให้พม่าถอยทัพเหมือนดังเดิมนั่นเอง (สุเนตร ชุตินธรานนท์. 2539)

ในส่วนของกรณีสงครามคราวเสียกรุงศรี พ.ศ. 2112 สุนทรยังคงอธิบาย โดยมุ่งเน้นความสำคัญของผู้นำทัพที่เป็นกษัตริย์จักรพรรดิราช คือ พระเจ้าบุเรงนอง (สุนทร ชุตินทรานนท์. 2538) ในขณะที่นิธิมุ่งอธิบายระบบป้องกันตัวเองของอยุธยา (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538) ที่เปลี่ยนไปนับแต่ในสมัยราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่เข้ามา มีอำนาจแทนที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิในช่วงหลัง พ.ศ. 2112 มีนโยบายเทครัวหัวเมืองเหนือ ลงไปยังอยุธยา เท่ากับยกเลิกแคว้นสุโขทัยอย่างแท้จริง จึงทำให้อยุธยาขาดกำลังสำรอง ที่จะคอยช่วยเหลือเมืองหลวงเมื่อมีข้าศึกมาล้อมพระนคร เหตุนี้สมเด็จพระนเรศวรจึงต้อง ยกทัพออกไปทำลายข้าศึกเสียก่อนที่จะยกเข้ามาประชิดพระนคร ซึ่งได้ผลเสมอ แต่ในชั้น หลังระบบป้องกันแบบนี้กลายเป็นระบบที่ไม่ทำงานหรือไม่มีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงใน สมัยราชวงศ์บ้านพลูหลวง

กล่าวได้ว่าทั้งสุนทรและนิธิ ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ผลิตผลงานตอบโต้และเห็น ต่างจาก “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อยู่หลาย ประเด็น แต่กลับยังคงมุ่งเน้นอธิบายสาเหตุปัจจัยอยู่ที่ยุทธศาสตร์ทางการทหาร แต่นั่นคง เพราะทั้งสองท่านมิได้มีโอกาสในการขบคิดวิเคราะห์ประเด็นปัญหาดังกล่าวนี้อย่างต่อเนื่อง ในภายหลังเท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อพบปัญหาในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ชั้นหลัง สิ่ง แรกที่นักศึกษาศาสตร์พึงต้องกระทำ ก็คือการย้อนกลับไปสู่เรื่องพื้นฐาน (Back to the basic) อย่างเรื่องหลักฐานที่เกี่ยวข้องแวดล้อมกับหัวข้อเรื่องดังกล่าวนี้เป็นต้น และ เมื่อเป็นเรื่องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับในระดับภูมิภาค การพิจารณาแต่เฉพาะหลักฐานไทยกับพม่า ซึ่งเป็นคู่ขัดแย้งในเหตุการณ์เท่านั้น ย่อมไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อรัฐและสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้ หมายความว่าผู้เขียนจะมีวิธีอธิบายที่ดีกว่าหรือแม่นยำตรงไปกว่าท่านอื่นๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น เพียงแต่ด้วยวิธีการที่ผู้เขียนกระทำผ่านงานชิ้นนี้อาจจะช่วยให้เห็นภาพเหตุการณ์เดียวกัน ในแง่มุมอื่นๆ มากขึ้นเท่านั้น

สงครามคราวเสียกรุง พ.ศ. 2112 ในเอกสารประวัติศาสตร์ไทย

ความน่าสนใจของการประเมินเหตุการณ์ พ.ศ. 2112 อยู่ตรงที่การกล่าวสอดคล้อง ตรงกันอย่างเหลือเชื่อกับอีกเหตุการณ์ คือ การเสียกรุง พ.ศ. 2310 จนทำให้เกิดมาตรฐาน การมองแบบหนึ่งขึ้นมา เมื่อหลักฐานไม่สู้มีความขัดแย้งกันมากนักเกี่ยวกับเหตุการณ์ ดังกล่าว กังวลที่จะเกิดความเชื่อที่ว่ามุมมองดังกล่าวนี้เป็นข้อเท็จจริงที่ยอมรับร่วมกันไปโดยปริยาย ซึ่งเป็นเรื่องน่าประหลาดอย่างยิ่งสำหรับเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อ กรุงศรีอยุธยาอย่างการเสียกรุงแก่พม่า ดังจะแสดงให้เห็นจากเอกสารหลักฐานต่างๆ ดังต่อไปนี้

- พ.ศ. 2112 ใน “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ”

“พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” (แพ ตาละลักษณ์) เนื่องจากเป็นงานเขียนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อลำดับเรื่องโดยย่อตามจดหมายเหตุโคร ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เท่านั้น จึงกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวนี้แต่เพียงโดยย่อว่า “ศักราช 931 มะเสงศก (พ.ศ. 2112) เพลารุ่งแล้วประมาณ 3 นาฬิกา ก็เสียดวงพระนครศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงษา... ทำการปราบดาภิเษก สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า เสวยราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุธยา อนึ่งเมื่อพระเจ้าหงษาเสด็จกลับคืนไปเมืองหงษานั้น พระเจ้าหงษาเอาสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าขึ้นไปด้วย” (โหราธิบดี. 2498 : 146)

แต่ “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ” มีข้อความกล่าวก่อนหน้าถึงสาเหตุการเสียดวง พ.ศ. 2112 เป็นเหตุการณ์ที่สืบมาแต่ พ.ศ. 2111 เมื่อพระเจ้าบุเรงนองนำทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา และพระมหาจักรพรรดิสวรรคต สมเด็จพระมหินทราธิราชพระราชโอรสจึงได้ขึ้นครองราชย์ แต่สมเด็จพระมหินทราธิราชแม้จะมีศึกมาติดพันอยู่ถึงชานกรุงแต่กลับ “มิได้นำพาการศึก แต่พระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวภาคนั้น ตรัสเอาพระทัยใส่แลเสด็จไปบัญชาการที่จะรักษาพระนครอยู่ทุกวัน ครั้นแลสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าตรัสรู้ว่าพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวภาค เสด็จไปบัญชาการศึกอยู่ทุกวันนี้ ก็มิไว้พระทัยก็ให้เอาพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวภาคนั้นไปฆ่าเสีย ณ วัดพระราม ครั้นนั้นการศึกซึ่งจะรักษาพระนครนั้นก็คลายลง” (โหราธิบดี. 2498 : 145-146)

จึงกล่าวได้ว่าความตามพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ได้กล่าวถึงสาเหตุการเสียดวงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 นั้น เป็นเพราะสมเด็จพระมหินทราธิราช ทรงไม่ไว้วางพระทัยในพระศรีเสาวภาค ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอ การที่พระศรีเสาวภาคเสด็จไปบัญชาการศึกสงคราม แทนที่จะเป็นคุณก็กลับเป็นโทษ กระทั่งถูกนำไปประหารชีวิตเสีย สมเด็จพระมหินทราธิราชจึงเป็นจำเลยของการเสียดวงครั้งที่ 1 เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าเอกทัศในเหตุการณ์เสียดวงศรีอยุธยาครั้งที่ 2

- พ.ศ. 2112 ใน “พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิต”

“พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิต” ซึ่งมีสถานะอีกอย่างเป็นบันทึกต่างชาติ ได้กล่าววาทกรรมสมเด็จพระมหินทราธิราชอย่างรุนแรงว่า “พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระปรีชาสามารถน้อยที่สุดในอาณาจักรสยาม พระองค์ไม่ได้ทรงรับการฝึกฝนทั้งทางการปกครองหรือทางศาสนา พระองค์ทรงปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างเสื่อมโทรมไปภายใต้การปกครองของพระองค์ เมือง บ่อมปราการ วัด อาราม เจดีย์ ที่อยู่อาศัยของพุทธมามกะ แม้แต่วังของพระองค์ ผู้ฟังปราศจากการซ่อมแซมใดๆ พระองค์ไม่ทรงมีพระราชกรณียกิจ

อื่นใดเลย นอกจาก (ถ้าจะกล่าวอย่างเจ้าบทเจ้ากลอน) เสพสุราและนารี ซึ่งเป็นสาเหตุนำ
ภัยอันตรายมาสู่พระองค์เองและข้าราชการบริพาร พระองค์ถูกลอบวางยาพิษโดยสมมของพระ
ราชบิดา และทหารพะโคก็ทำลายเมืองอย่างสิ้นเชิง” (วันวลิต. 2548 : 47)

ทั้งนี้พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิต ได้กล่าวถึงบทบาทของ “ออกญาพิษณุโลก”
หรือสมเด็จพระมหาธรรมราชา ในลักษณะที่ต่างไปจากเอกสารอื่น ตรงที่วันวลิตกล่าว
ว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาเกิดมีเรื่องทะเลาะขัดแย้งกับสมเด็จพระมหินทราธิราช
จึงได้เสด็จไปยังเมืองหงสาวดี ขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าบุเรงนอง พระเจ้าบุเรงนอง
ก็พระราชทานกองทัพให้ยกมาตีกรุงศรีอยุธยา พร้อมกับแต่งตั้งเป็นแม่ทัพนำทัพหงสาวดี
มาตีกรุงศรีอยุธยาด้วยตนเอง

ประหนึ่งว่า เหตุการณ์ พ.ศ. 2112 มิใช่การเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า หากแต่
ลึกลงไปแล้ว เป็นศึกแย่งชิงราชสมบัติกันระหว่างสมเด็จพระมหินทราธิราชกับสมเด็จพระ
มหาธรรมราชา แต่อย่างไรก็ตาม พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิตก็กล่าวถึงสมเด็จพระ
มหินทราธิราชว่า “ทรงปรีชาน้อยที่สุด” จนเป็นเหตุให้เกิดการเสียกรุงแก่พม่า สอดคล้อง
กับที่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวเอาไว้ด้วย

- พ.ศ. 2112 ใน “พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”

“พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ซึ่งเป็นฉบับต้นแบบให้กับพระราช-
พงศาวดารฉบับอื่นๆ ที่เป็นผลมาจากการชำระพระราชพงศาวดารสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะ
จะเป็นฉบับพระพนรัตน์, ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด), ฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ฉบับ
หมอบรัดเลย์, ฉบับพระราชหัตถเลขา เป็นต้น “พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”
กล่าวถึงเหตุการณ์ 2112 ไว้ค่อนข้างละเอียด เห็นภาพบทบาทของบุคคลต่างๆ ชัดขึ้นเมื่อ
เทียบกับเอกสารฉบับอื่นๆ แต่ใจความสำคัญนั้น ได้เพิ่มบทบาทตัวละครหนึ่งเข้ามา คือ
“พระยาจักรี” ผู้ทรยศ พระยาจักรีเป็นจำเลยของการเสียกรุงครั้ง พ.ศ. 2112 ทั้งๆ ที่บทบาท
ของพระยาจักรีสืบเนื่องมาจากกลอุบายของพระมหาธรรมราชา แต่พระราชพงศาวดารมิได้
กล่าวโทษพระมหาธรรมราชา เพราะผู้แต่งพระราชพงศาวดารล้วนทราบว่ามีเมื่อพระเจ้า
บุเรงนองได้รับชัยชนะ ก็ได้ตั้งพระมหาธรรมราชาเข้าพิธีปราบดาภิเษก ขึ้นครองราชย์เป็น
พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชนั้น “พระราชพงศาวดาร
ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ระบุว่า “มิได้นำพากรศึก และเสด็จอยู่แต่ในพระราชวัง” (จัน
ทนุมาศ. 2553 : 117)

สรุปก็คือตาม “พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” สมเด็จพระ
มหินทราธิราชตกเป็นจำเลยของการเสียกรุงครั้ง พ.ศ. 2112 โดยมีพระยาจักรีเป็นตัวละคร

เพิ่มเข้ามาให้สมเด็จพระมหินทราธิราชถูกประนามน้อยลง ในขณะที่เดียวกันบทบาทของ พระยาจักรีก็ช่วยให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาพ้นจากข้อหาแย่งชิงราชสมบัติ ทั้งที่บทบาท พระยาจักรีเริ่มเข้ามาเมื่อตอนท้ายของสงคราม พระมหาธรรมราชาที่มีความปรารถนาที่จะ ขึ้นครองราชย์ และพระเจ้าบุเรงนองก็ต้องการที่จะทำนุบำรุงกรุงศรีอยุธยา ไว้เป็นเมือง ประเทศราช เป็นเกียรติยศสำหรับพระองค์ในฐานะพญาจักรพรรดิราช

บทบาทพระยาจักรีที่ช่วยให้การสงครามสิ้นสุดลงเร็วขึ้นโดยไม่สูญเสียมากเกินไปกว่า นั้น แทนที่จะได้รับการยกย่อง แต่กลับตรงกันข้าม หลังจากพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาล้อมกรุง ศรีอยุธยา และมีการรบพุ่งตอบโต้กันไปมาอยู่เป็นระยะ จนเมื่อฝ่ายกรุงศรีอยุธยาอ่อนกำลัง ไปเป็นอันมาก เนื่องจากพระยารามซึ่งได้รับมอบหมายจากสมเด็จพระมหินทราธิราช ให้เป็นผู้ บัญชาการศึก ถูกพระมหาธรรมราชากับพระเจ้าบุเรงนองลวงจับตัวเอาไปได้ (จันทนุมาศ. 2553 : 120) ข้ำรายงานว่านั้นพระศรีเสาวภาค ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอ ได้ฝึกปรีททหารอยู่สนาม หลวง ทำหน้าที่กองหนุน หากการรบพุ่งข้างใดอ่อนกำลังหรือจนจะเพลี่ยงพล้ำเสียที่ข้าศึก ก็ให้ยกออกไปช่วยขับไล่ข้าศึก โดยมิได้ขออนุญาตสมเด็จพระมหินทราธิราช เมื่อความ ทราบถึงสมเด็จพระมหินทราธิราช ก็ให้เอาตัวไปประหารเสียที่วัดพระราม (จันทนุมาศ. 2553 : 123) จึงเหมือนว่า “พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ให้ภาพการแย่งชิง ราชสมบัติที่เกิดขึ้นมาโดยตลอดช่วงก่อน 2112 นั้นทำให้สมเด็จพระมหินทราธิราชมิได้ วางพระราชหฤทัยแม้แต่กับพระเจ้าลูกเธอ และการประหารพระเจ้าลูกเธอเพื่อรักษาราช บัลลังก์ในยามศึกสงครามเช่นนั้น เป็นประเด็นที่ตอกย้ำยืนยันว่า สมเด็จพระมหินทราธิราช มิได้ประพฤติกู้ควรแก่ฐานะของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา เป็นเหตุให้เกิดการเสีย กรุงในที่สุด

พระศรีเสาวภาคอาจเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นในพระราชพงศาวดาร เพื่อแสดงถึง ความไม่เหมาะสมคู่ควรแก่เสาหลักของบ้านเมืองในสมเด็จพระมหินทราธิราช และพระยา จักรีก็เป็นตัวละครที่ช่วยทำให้ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระมหาธรรมราชาไม่เสื่อมพระเกียรติ เมื่อขึ้นครองราชสมบัติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาใน สมเด็จพระนเรศวรเวลาต่อมา ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชพงศาวดารแม่ในฉบับต้นแบบ ก็มีได้กล่าวประณามพระเจ้าบุเรงนอง ตรงข้ามกลับแสดงท่าที่ยกย่อง เพราะสาเหตุของการ เสียกรุงตามแกนเรื่องของพระราชพงศาวดารเกิดจากมี “มือที่สาม” จากไทยรบไทยด้วยกัน นั้นเอง

- พ.ศ. 2112 ใน “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า”

การกล่าวประณามและติเตียนพระเจ้าบุเรงนองในฐานะสาเหตุของการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 นำประหลาดที่เพิ่งเริ่มปรากฏใน “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” พระนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดังตัวอย่างที่ทรงกล่าวว่า “อันเหตุการณ์ที่จะเกิดสงครามคราวนี้ก็เนื่องมาแต่สงครามคราวก่อน ด้วยพระเจ้าหงสาวดียังไม่ได้เมืองไทยเป็นเมืองขึ้นสมคิด จึงพยายามที่จะให้ไทยแตกกันเป็น 2 พวก ให้จำต้องยอมอยู่ในอำนาจของพระเจ้าหงสาวดีด้วยกันทั้งสองฝ่าย ใช้ทางอุบายยกย่องพระมหาธรรมราชาให้มีอำนาจขึ้นทางหัวเมืองเหนือ กรุงศรีอยุธยาจะบังคับบัญชาว่ากล่าวอย่างแต่ก่อน พระเจ้าหงสาวดีก็เข้ากีดกันอุดหนุนพระมหาธรรมราชาฯ จึงสนิทชิดชอบกับพระเจ้าหงสาวดียิ่งขึ้น และเห็นห่างกรุงศรีอยุธยาไปทุกที จนที่สุดถึงไทยเกิดรบกันขึ้นเอง จึงเลยพาตีหงสาวดีเข้ามาตีบ้านเมือง” (ดำรงราชานุภาพ. 2556 : 55)

แต่เนื่องจากว่า “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า”² เน้นเสนอเรื่องราวแต่ในด้านสงคราม จึงละเลยประเด็นเรื่องการขึ้นสู่อำนาจของพระมหาธรรมราชา เมื่อพระมหาธรรมราชา มีเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ และได้ครองเมืองพิษณุโลกอยู่ก่อนที่จะเกิดสงครามคราวเสียกรุงก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ในสงครามคราวเสียพระสุริโยทัย ซึ่งเป็นสงครามคราวเดียวกับศึกพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ตามพงศาวดารพม่า พระมหาธรรมราชาผู้ครองเมืองพิษณุโลกก็ยังยกทัพมาช่วยกรุงศรีอยุธยารบกับพม่า ก่อนหน้านั้นพระมหาธรรมราชาคือ ขุนพิเรนทรเทพ แขนงนำในศึกแย่งชิงอำนาจโค่นกลุ่มขุนรวงศาธิราช-พระนางศรีสุตาจันทร์ แล้วกราชสมบัติถวายแต่พระเชษฐาหรือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิในกาลต่อมา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อได้ราชสมบัติ ก็ตอบแทนขุนพิเรนทรเทพโดยการแต่งตั้งให้ไปครองเมืองพิษณุโลก (จันทนумаต. 2553 : 71) ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่สมเด็จพระมหินทราธิราช ตั้งแต่ยังทรงดำรงพระยศเป็นยุพราช เพราะเท่ากับตำแหน่งเจ้าครองเมืองพิษณุโลก กลับไปเป็นของเชื้อวงศ์สุโขทัย ไม่ใช่เป็นของพระราชโอรสองค์โตในราชวงศ์สุพรรณภูมิอีก พระมหินทราธิราชจึงเป็นยุพราชองค์แรกในรอบศตวรรษที่ได้เป็นเจ้าครองนครพิษณุโลก ความขัดแย้งในเรื่องนี้ ส่งผลทำให้พระมหินทราธิราชคิดกำจัดพระมหาธรรมราชาอยู่หลายครั้งก่อนจะเกิดสงครามใน พ.ศ. 2112

ตัวอย่างที่กระหว่างพระมหินทราธิราชกับพระมหาธรรมราชา ในปี พ.ศ. 2095 สมเด็จพระมหินทราธิราชทรงวางแผนการให้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้างเวียงจันทน์ ยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระมหินทราธิราชยกทัพขึ้นไปทำที่จะไป

² มีฉบับภาษาอังกฤษ แปลถอดความโดย พระไพโรจน์สุภารักษ์ หรืออูองเทียน (U AungThein) ในชื่อว่า “The chronicle of our wars with the Burmese: hostilities between Siamese and Burmese when Ayutthaya was the capital of Siam” ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน Journal of Siam Society (see Rajanubhab, 2001).

ช่วยพระมหารัชมหาราชกับล้านช้าง แต่แท้ที่จริงจะช่วยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชตีเอาเมืองพิษณุโลก เมื่อพระมหารัชมหาราชทราบถึงแผนการนี้เสียก่อน จึงส่งคนไปขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าบุเรงนองให้ส่งกองทัพมาช่วย เมื่อมีทัพพม่ามาช่วยพระมหารัชมหาราชตั้งนั้น พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็จำต้องถอยทัพกลับ พระมหินทราธิราชเมื่อเห็นทัพล้านช้างถอยไปก็ให้ถอยทัพกลับอยุธยาเช่นกัน (จันทน์นุมาศ. 2553 : 106)

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระนิพนธ์เรื่อง “ไทยรบพม่า” ในส่วนเกี่ยวกับสมเด็จพระมหินทราธิราชนั้น สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ไม่เพียงไม่ได้ประณามหรือตำหนิติเตียนพระองค์ หากยังแสดงนัยยะยกย่องพระองค์ในการศึกหลายประการ ตัวอย่างเช่น แม้เห็นได้ชัดว่ากรุงศรีอยุธยาอ่อนกำลังลงไปมากแต่ก็ทรงต่อสู้อย่างสุดกำลังความสามารถ “จึงให้ตรวจตราป้องกันพระนครให้กวดขันยิ่งขึ้น หอออกไปยอมอ่อนน้อมต่อพระเจ้าหงสาวดีไม่” (ดำรงราชานุภาพ. 2556 : 69)

จากพระนิพนธ์ “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” สรุปได้ว่า สมเด็จพระมหินทราธิราชทรงทำหน้าที่ของพระองค์อย่างดีที่สุดแล้ว เพียงแต่กองทัพพม่าภายใต้พระเจ้าบุเรงนองมีความเข้มแข็งและเป็นเอกภาพมากกว่ากองทัพไทยที่เต็มไปด้วยความแตกแยก สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ มิได้กล่าวถึงกรณีที่ทรงให้ประหารพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวภาคในระหว่างการศึก ซึ่งเป็นเรื่องที่มีปรากฏในเอกสารอย่าง “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ” “พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทน์นุมาศ (เจิม)” ทั้งนี้เพื่ออ้างพระเกียรติแก่สมเด็จพระมหินทราธิราช

สงครามคราวเสียกรุง พ.ศ. 2112 ในเอกสารประวัติศาสตร์ลาว

เอกสารประวัติศาสตร์ลาวตามต้นฉบับที่ตกทอดมาในไทย กล่าวได้ว่าไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเหตุการณ์กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่ามากนัก ถึงแม้เวียงจันทน์จะดำเนินสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงศรีอยุธยามาตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เอกสารสำคัญของลาว อาทิ “พงศาวดารล้านช้าง” (ศิลาจาร. 2545 : 1-46), “พงศาวดารย่อเมืองเวียงจันทน์” (ศิลาจาร. 2545 : 173-188), “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ภาค 11” (ศิลาจาร. 2545 : 95-134) เป็นต้น

ถึงแม้จะกล่าวถึงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช แต่ก็ไม่มีเรื่องสงครามระหว่างอยุธยา กับหงสาวดี เมื่อ พ.ศ. 2112 ว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกทัพลงมาช่วยแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากเอกสารดังกล่าวบันทึกลำดับเหตุการณ์ตามจดหมายเหตุโทร จึงมิได้มีเรื่องราวต่างๆ ครบถ้วน เพราะบันทึกแต่เฉพาะเรื่องที่ถูกเขียนบันทึกเห็นว่าสำคัญและมีผลกระทบต่อตน สงครามกับพม่าที่ไปถึงเวียงจันทน์ ตามเอกสารทั้งสามชิ้นข้างต้น มีสาเหตุเนื่องจากการขยายอำนาจของพม่าในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนอง มิได้สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสถานการณ์

หลังอยุธยาเสียกรุง พ.ศ. 2112 อย่างไรก็ตามปรากฏมีเอกสารลาวที่กล่าวถึงกรณีการเสียกรุงของอยุธยา ดังลำดับต่อไปนี้

- “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง” (ฉบับศาลาลูกขุน)

พงศาวดารเมืองหลวงพระบางฉบับศาลาลูกขุน กล่าวถึงกรณีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่าว่า “ครั้นถึงศักราช 917 ปีเถาะสัปตศก พระเจ้าหงษาวดียกกองทัพลงมาล้อมกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหินทราธิราชจึงมีศุภอักษรขึ้นไปถึงกรุงศรีสัตนาคนหุต ขอกองทัพลงมาช่วย พระไชยเชษฐาธิราชทราบแล้ว จึงให้เกณฑ์กองทัพประมาณห้าหมื่นพร้อมด้วยช้างม้าเครื่องศาสตราวุธ ยกลงมาถึงเมืองเพชรบูรณ์ พระเจ้าหงษาวดีคิดอุบายมีศุภอักษรประทับตราพระราชสีห์ ให้คนถือขึ้นไปถึงพระไชยเชษฐาธิราชว่าให้รีบยกลงมาช่วย ด้วยกองทัพเมืองหงษาวดีกำลังอดเสบียงอาหาร พระไชยเชษฐาธิราชไม่รู้ในอุบายพระเจ้าหงษาวดีเข้าใจว่าเป็นศุภอักษรกรุงศรีอยุธยาจริง ก็รีบยกกองทัพลงมาถึงเมืองสระบุรี พบกองทัพเมืองหงษาวดีตั้งสกัดอยู่ โจมเข้าตีกองทัพพระไชยเชษฐาธิราชมีทันรู้ตัว ก็แตกกระจัดกระจายไปผู้คนล้มตายเสียช้างม้าเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก พระไชยเชษฐาธิราชก็ขึ้นช้างพาไพร่พลที่เหลืออยู่กลับไปเมืองศรีสัตนาคนหุต ครั้นนั้นกรุงศรีอยุธยาก็เสียแก่พระเจ้าหงษาวดี ให้พระมหารัชมราชาเจ้าเมืองพิศณุโลกมาครองกรุงศรีอยุธยา” (ศิลปากร. 2545 : 62)

ถึงแม้เหตุการณ์จะสอดคล้องกับเอกสารไทยและพม่า แต่ทว่าศักราชที่ “พงศาวดารเมืองหลวงพระบางฉบับศาลาลูกขุน” ให้ไว้ กลับเป็น “ศักราช 917 ปีเถาะสัปตศก” ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2099 ขัดแย้งกับเอกสารให้ศักราชเป็นที่เชื่อถืออย่าง “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” แต่เมื่อเทียบอายุของต้นฉบับ “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” เป็นฉบับเก่าอยู่ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับเวลาเกิดเหตุการณ์มากกว่าเอกสารอื่นๆ จึงสมควรที่จะยึดถือตามศักราชของ “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” ต่อไป อย่างไรก็ตามการเรียงลำดับเหตุการณ์ตามข้อความที่ยกมาข้างต้น เท่ากับเอกสารลาวบอกแก่คนภายหลังว่า ความช่วยเหลือที่ไม่ประสบผลสำเร็จของเวียงจันทน์ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้อยุธยาเสียกรุงแก่พม่า

- พ.ศ. 2112 ใน “พงศาวดารลาว” (ฉบับมหาสิลา วีระวงส์)

งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของลาวไม่ค่อยมีข้อขัดแย้งกับพระราชพงศาวดารไทย เนื่องจากผู้แต่งพงศาวดารลาว เช่น มหาสิลา วีระวงส์ ได้อาศัยข้อมูลจากพระราชพงศาวดารไทยไปใช้อ้างอิงในงานเขียนของตน เพราะขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชของลาวกลุ่มเจ้าเพ็ดชะราดที่มหาสิลาเข้าร่วม มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลไทยโดยเฉพาะสมัยปรีดี พนมยงค์

ประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เรื่องพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช สนับสนุนความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างไทยกับลาว (ดาร์ราร์ธน์ เมตตาริกานนท์. 2555 : 27-28) ในผลงานชิ้นที่แปลมาจาก “พงศาวดารลาวฉบับมหาสิลา วีระวงส์” กล่าวถึงพระราชสาส์นของสมเด็จพระมหินทราธิราชมายังพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เพื่อขอความช่วยเหลือให้มีทัพไปตีขนาบทัพพระเจ้าบุเรงนอง ความว่า “กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาก็เป็นเขื่อนเพชรเขื่อนขันธุ์ แก่กรุงศรีสัตนาคนหุต ถ้าพระนครศรีอยุธยาเสียแก่กรุงหงสาวดีแล้ว เห็นศึกหงสาวดี จะติดถึงกรุงศรีสัตนาคนหุตด้วย เข็ญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ยกพยุหโยธาทัพลงมาช่วยสัมประยุทธ์ปราบปรามข้าศึกให้ปราศภัยพินาศไป แล้วจะได้ช่วยกันดำริ ตอบแทนแก่แด้นพระเจ้าหงสาวดีให้ถึงขนาด” (สิลา วีระวงส์. 2540 : 101)

เนื่องจากมหาสิลามิ่จุดเน้นอยู่ที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ตามมุมมองแบบลาวเป็นศูนย์กลาง (Lao Centrism) ทำให้และแง่มุมจึงออกมาคล้ายกับฝ่ายกรุงศรีอยุธยาอ่อนน้อมต่อเวียงจันทน์ ถึงกับบอกเป็น “เขื่อนเพชรเขื่อนขันธุ์” กัน ดังข้อความข้างต้นซึ่งไม่ใช่เรื่องแปลกเพราะพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชน่าจะมีพระชนมายุมากกว่าสมเด็จพระมหินทราธิราช เคยกระทำสัตย์เป็นไมตรีกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระราชบิดาในสมเด็จพระมหินทราธิราช อีกทั้งยังมีกิตติศัพท์ว่าเอาชนะกองทัพพระเจ้าบุเรงนองได้อีกด้วย (กำพล จำปาพันธ์. 2552 : 74-97)

พงศาวดารลาวมิได้กล่าวถึงสมเด็จพระมหินทราธิราชด้วยท่าที่เหมือนอย่างพงศาวดารไทย ไม่มีตัวละครอย่างพระยาจักรี แต่มีพระมหารัชมราชา ด้วยท่าที่และแง่มุมสอดคล้องกับพงศาวดารไทย ต่อมากุมมองดังกล่าวนี้ได้สืบทอดอยู่ในงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติของลาวหลังการปฏิวัติ 1975 ดังตัวอย่าง ข้อความหนึ่งใน “ประวัติศาสตร์ลาว (ศึกดำบรรพ์-ปัจจุบัน)” ที่ว่า “กลุ่มศักดินากรุงศรีอยุธยาเกิดความแตกแยกออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ พระมหาจักรพรรดิเป็นฝ่ายกรุงศรีอยุธยา และฝ่ายพระมหารัชมราชาเป็นฝ่ายเมืองพิษณุโลก บุเรงนองออกกลอุบายเพื่อหวังครอบครองแผ่นดิน จึงได้ตั้งพระมหารัชมราชาเป็นพระศรีสรรเพชญ์ให้มีฐานะเป็นเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา พระมหารัชมราชาที่สำคัญตัวเองโดยไม่รู้เลยว่าถูกหลอกใช้ บรรดาเสนามนตรีและนายทหารคนสำคัญของอยุธยาได้หนีไปเข้าฝ่ายพิษณุโลก” (สุนัด โพธิสถาน และหนูฮัก พุมสะหวัน. 2551 : 124)

เอกสารลาวมีมุมมองต่างจากเอกสารไทยตรงที่ เนื่องจากสมเด็จพระมหินทราธิราชเป็นไมตรีกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช วีรกษัตริย์ที่ปัญญาชนลาวให้ความเคารพยกย่องเหตุการณ์ พ.ศ. 2112 ตามประวัติศาสตร์นิพนธ์ลาว การถอยทัพกลับเวียงจันทน์เกิดขึ้นหลังจากอยุธยาเสียกรุงแก่พม่าแล้ว ซึ่งตรงข้ามกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยและพม่า ที่กล่าวว่าพระเจ้าบุเรงนองวางกลอุบายตีทัพพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชให้ต้องถอยกลับไป เมื่อเห็นพม่ายกมาเป็นอันมาก เหลือกำลังที่จะช่วยกรุงศรีอยุธยา (กำพล จำปาพันธ์. 2552 : 74-97)

สงครามคราวเสียกรุง พ.ศ. 2112 ในเอกสารประวัติศาสตร์พม่า

เอกสารประวัติศาสตร์พม่าให้รายละเอียดข้อมูลต่างไปจากพระราชพงศาวดารไทย ตรงที่ระบุอย่างมีนัยยะสำคัญว่า อยุธยาขึ้นกับหงสาวดีตั้งแต่สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หลังพระเจ้าบุเรงนองได้รับชัยชนะในสงครามช้างเผือก (ตามศักราชที่พระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศให้ไว้ตรงกับ พ.ศ. 2091) ส่วนสงคราม พ.ศ. 2112 นั้นเป็นสงครามเพื่อปราบปรามการก่อกบฏของอยุธยาหลังสงครามช้างเผือกสิ้นสุดลง พระเจ้าบุเรงนองได้นำเอาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไปยังหงสาวดี ตั้งสมเด็จพระมหินทราธิราชเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา แต่ต่อมาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งประทับอยู่ที่หงสาวดีได้ทูลลาผนวชและขอเสด็จกลับมาอยุธยา พระเจ้าบุเรงนองก็ทรงอนุญาต (นายต่อ. 2545 : 104) ระหว่างที่ทรงกลับมาประทับอยู่อยุธยา พระเจ้าบุเรงนองทำสงครามกับเชียงใหม่ อยุธยาได้ส่งกองทัพไปช่วยรบเชียงใหม่ โดยมีพระรามเมศวรเป็นผู้นำทัพไป แต่พระรามเมศวรสิ้นพระชนม์กลางทาง พระเจ้าบุเรงนองให้ราชมนู (ชื่อตำแหน่ง) คุ่มทัพอยุธยาลงมาส่ง แล้วเรื่องยุ่งยากก็เกิดขึ้นเมื่อราชมนูที่คุ่มทัพมานั้นได้เกี่ยวพาราสีหม่อมของพระรามเมศวร จนเสพสังวาสได้เสียกัน ความทราบถึงสมเด็จพระมหินทราธิราชก็ทรงพิโรธ ให้มีหนังสือแจ้งไปยังพระเจ้าบุเรงนอง พระเจ้าบุเรงนองก็ลงโทษประหารราชมนูนั้นเสีย แต่สมเด็จพระมหินทราธิราชก็ยังไม่คลายพิโรธว่าหงสาวดีมิได้ให้เกียรติพระองค์ (นายต่อ. 2545 : 104)

ฝ่ายพระมหารัชมราชา ผู้ครองเมืองพิษณุโลกทราบเรื่องดังกล่าว แต่ทรงเห็นว่าเหตุเพราะหม่อมของพระรามเมศวรเป็นต้นเรื่องไม่เกี่ยวกับพระเจ้าบุเรงนอง อีกทั้งพระเจ้าบุเรงนองก็ได้ชำระความราชมนูไปแล้ว “พระราชพงศาวดารพม่า” กล่าวถึงพระมหารัชมราชาว่าเอาใจออกห่างจากอยุธยาในช่วงนี้ เพราะเห็นว่าสมเด็จพระมหินทราธิราชมิได้ตั้งอยู่ในธรรมอันควรแก่ฐานะพระเจ้าแผ่นดิน แต่หากพิจารณาอีกมุม สมเด็จพระมหินทราธิราชตามพระราชพงศาวดารไทย เมื่อทรงขึ้นครองราชย์ได้เสด็จไปทำนุบำรุงพระบรมธาตุเมืองลพบุรี (ปัจจุบันคือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ข้างทางรถไฟ เมืองลพบุรี) (จันทนุมาศ. 2553 : 105) และมีพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้างเวียงจันทน์ให้การสนับสนุน จะเป็นเหตุให้ทรงคิดอ่านเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นกับพระเจ้าบุเรงนองก็เป็นได้

การผูกมิตรเป็นไมตรีกันระหว่างอยุธยา กับ “ละว้า” (ลพบุรี) และ “เสียงเชียง” (เวียงจันทน์)³ เมื่อทราบไปถึงพระเจ้าบุเรงนองก็ทรงไม่พอพระทัย เพราะทรงส่งกองทัพไปตี

³ ในที่นี้คำว่า “ละว้า” ที่ปรากฏตามพระราชพงศาวดารพม่า หมายถึง ละโว้หรือลพบุรี ไม่ผิดแน่ ส่วนคำว่า “เสียงเชียง” ซึ่งอาจเข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่าหมายถึง เมืองเสียง คือ ศรีสัตนาลีนัน ไม่น่าใช่ เพราะคำว่า “เสียง” เป็นคำเรียกศรีสัตนาลีนันของล้านนา แต่อยุธยานิยมเรียกว่า “สุวรรณโลก” ตามชื่อที่ตั้งใหม่หลังสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแผ่อิทธิพลขึ้นไป จนปะทะกับเชียงใหม่ เป็นศึกตามในหลักฐานวรรณคดีเรื่อง “ลิลิตตะเลงพ่าย” คำว่า “เสียงเชียง” ที่หลักฐานพม่ากล่าวถึงว่าเป็นเมืองที่พระเจ้าบุเรงนองส่งกองทัพไปตี แต่เอาชนะมิได้ และเป็นเมืองที่เป็นไมตรีกับอยุธยา จนถึงกับเจ้าเมืองนำทัพลงมาช่วยอยุธยารบพม่าใน พ.ศ. 2112 นั้น ตรงกับเวียงจันทน์รัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

เวียงจันทน์ แต่ทัพพม่ากลับแตกพ่ายกลับมา เป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติพระเจ้าบุเรงนองในฐานะพระเจ้าชนะสิบทิศ และเกิดเป็นที่เลื่องลือไปทั่วว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสามารถได้ชัยชนะกองทัพหงสาวดีได้ในขณะนั้น (กำพล จำปาพันธ์. 2552 : 74-97) เมื่อพระมหากษัตริย์ราชวงศ์กรุงทพทูลให้พระเจ้าบุเรงนองนำทัพไปต่ออยุธยา ก็ทรงเห็นชอบด้วย แต่เนื่องจากทราบดีถึงการเป็นไมตรีกันระหว่างอยุธยา ลพบุรี และเวียงจันทน์ พระเจ้าบุเรงนองจึงเกณฑ์ไพร่พลเป็นกองทัพใหญ่ เพราะต้องรบศึกอื่นโดยเฉพาะเวียงจันทน์ที่กำลังฮึกเหิมจะยกลงมาช่วยอยุธยาเป็นเหตุให้เกิดกองทัพใหญ่ภายใต้การนำของพระเจ้าบุเรงนองมาประชิดกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2112

- “พระราชพงศาวดารพม่า”

เมื่อการศึกใน พ.ศ. 2112 นั้น ตามเอกสารพม่า ถือเป็นการปราบขบถซึ่งอาจหมายถึงต่อกรกับพระเจ้าชนะสิบทิศ เราจึงพบว่าหลักฐานพม่ามิได้กล่าวประณามหยามเหยียดสมเด็จพระมหินทราธิราช แต่แสดงนัยยะยอมรับความเป็นขุนศึกของพระองค์เอาไว้หลายแห่ง ดังเช่น “พระราชพงศาวดารพม่า” ฉบับถอดความโดยกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์ กล่าวว่า “เมื่อมีทัพมาประชิด ทรงสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแก่ขุนนางข้าราชการ โดยการกราบทูลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระราชบิดาที่กำลังผนวชอยู่นั้น กลับมาครองราชย์ พร้อมกันนั้นได้มีพระราชสาส์นขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชให้ส่งกองทัพลงมาตีขนาบทัพหงสาวดี เมื่อเห็นทัพพม่ามากันมาก ก็ถอนกำลังเข้าไปพระนคร รอเวลาฤดูน้ำหลาก ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ป้องกันตัวของอยุธยาแต่เดิม” (นารายณ์ประพันธ์พงศ์. 2550 : 168-170) กล่าวโดยย่อคือ สมเด็จพระมหินทราธิราชเป็นพระมหากษัตริย์ที่จัดการศึกได้เข้มแข็ง เพียงแต่พระเจ้าบุเรงนองเข้มแข็งกว่าและเป็นทัพใหญ่จึงเอาชนะได้ (คำอธิบายนี้ได้ส่งผ่านมาสู่งานวิชาการที่ใช้เอกสารพม่า อาทิ สุนทร ชูตินธรรานนท์. 2553; ภมรี สุรเกียรติ. 2553)

- “มหาราชวงศ์ พงษาวดารพม่า”

ในระหว่างที่สมเด็จพระมหินทราธิราชทรงดำเนินกุศโลบายรอเวลาอยู่นั้น ก็มีเรื่องแทรกที่ทำให้แผนการไม่เป็นอย่างที่วางไว้ถึง 2 ด้านด้วยกัน คือ ด้านภายในกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่ลาผนวชกลับมาครองราชย์นั้นสวรรคตลงในระหว่างยังมีศึกพม่าติดพันอยู่นั่นเอง เป็นเหตุให้ต้องขึ้นรับราชสมบัติท่ามกลางความไม่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวอยุธยาที่ยังอาลัยทั้งฝ่ายพระราเมศวร ฝ่ายพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งในหมู่คนเหล่านี้มีพระยาจักรีหรือที่เอกสารพม่าเรียกว่า “ออกพระจักร์” รวมอยู่ด้วย (นายต่อ. 2545 : 125)

พระยาจักรีซึ่งถือว่าเป็นข้าเก่าในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ และยังร่วมทัพกับ พระรามศวรไปตีเชียงใหม่ การเปลี่ยนตัวประมุขกลางศึกเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อขวัญกำลังใจ และตามวัฒนธรรมการเมืองของอยุธยา พระยาจักรีคือคนที่ยังไม่รู้ชะตาชีวิตของตนเองใน แผ่นดินใหม่นั้นจะเป็นอย่างไร ส่วนพระมหาธรรมราชาถือว่าเป็นเจ้านายในแผ่นดินเก่าด้วย พระองค์หนึ่ง เมื่อพระมหาธรรมราชาเกลี้ยกล่อมเข้าร่วม จึงเหมือนมอบบทบาทสถานภาพ คุณงามความดีอย่างใหม่ที่สูงกว่าให้แก่พระยาจักรี บทบาทของพระยาจักรีในศึก พ.ศ. 2112 จึงเป็นการถวายความจงรักภักดีแด่พระมหาธรรมราชา ซึ่งจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ ของอยุธยา มิใช่การทรยศชาติแต่อย่างใด

เมื่อพระราชบิดาสวรรคตและราชสมบัติกลับมาสู่พระองค์ อีกทั้งทัพพระเจ้าไชย เซษฐาธิราช ที่ทรงให้มาเป็นทัพหน้าพระเจ้าบุเรงนองก็ถอยทัพกลับไปแล้ว สมเด็จพระ มหินทราธิราชจึงคิดอ่านเจรจาอมรับความพ่ายแพ้ ทรงให้มีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้า บุเรงนอง ตามข้อความในเอกสาร “มหाराชวงษ์ พงษาวดารพม่า” ฉบับนายต่อ (อุออง เทียน) เป็นผู้แปล ความว่า “ข้าพระพุทธเจ้าผู้ครองกรุงศรีอยุธยา ขอถวายพระราชสาส์น มายังสมเด็จพระเจ้าอาร์ทราบ ด้วยการเปนขบถขึ้นครั้งนี้เพราะออกยารามอมาตย์ทูลยุยง แก่สมเด็จพระราชบิดาของข้าพระองค์ต่าง ๆ พระราชบิดาของข้าพระองค์จึงหลงเปนขบถ บัดนี้พระราชบิดาของข้าพระองค์ก็สิ้นพระชนม์แล้ว โดยเหตุนี้ข้าพระองค์จะถวายช้าง ศรีต้นมงคลกับม้าศรีต้นมงคลใต้ฝ่าพระบาทตามอย่างธรรมเนียมเดิม เวลานี้ข้าพระองค์ ได้จำออกยารามอมาตย์ที่ทูลยุยงกับเครื่องศาสตราอาวุธไปถวายใต้ฝ่าพระบาทด้วยแล้ว แล้วมีรับสั่งให้อมาตย์ผู้หนึ่งไปถวายพระเจ้าหงสาวดี” (นายต่อ, 2545 : 115-116)

ขณะนั้นทัพพระเจ้าบุเรงนองได้ล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่ถึง 4 เดือนแล้ว เสียไพร่พลช้าง ม้าไปเป็นอันมาก และอยู่ในสถานะเป็นต่ออยู่มาก โดยเฉพาะอย่างการที่ยังทรงมีแผนพระยา จักรี ที่จะเผด็จศึกอยู่ก่อนแล้ว จึงเกินกว่าที่พระเจ้าบุเรงนองจะยอมเจรจาด้วยได้แล้ว เพราะ ฝ่ายพม่าเป็นต่ออยู่มากในขณะนั้น อีกทั้งพระราชสาส์นที่สมเด็จพระมหินทราธิราชส่งมา ขอยินยอมอ่อนน้อมข้างต้นนั้น พระเจ้าบุเรงนองก็ทรงมองเป็นเพียงกลอุบาย เพราะไม่ ทรงไว้วางพระทัยในสมเด็จพระมหินทราธิราชแล้วในตอนนั้น จึงเดินหน้าทำศึกต่อ ด้วย แผนพระยาจักรีใส่ศึกเปิดประตูเมือง (นายต่อ, 2545 : 116)

เมื่อตรวจสอบต้นฉบับเปรียบเทียบกับหลักฐานไทย สังเกตว่าทั้ง “พระราช พงศาวดารพม่าฉบับกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์” และ “มหाराชวงษ์ พงษาวดารพม่า ฉบับ นายต่อแปล” ต่างมิได้กล่าวถึงพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวภาค ซึ่งถูกสมเด็จพระมหินทราธิราช สั่งประหารเสียกลางศึก เรื่องของพระศรีเสาวภาคมีอยู่แต่ในพระราชพงศาวดารไทย เพื่อยืนยันความอ่อนแอไม่เหมาะสมของสมเด็จพระมหินทราธิราช แต่ทว่ากรมไม่มี

พระศรีเสาวภาคอยู่ในหลักฐานพม่า ไม่ได้หมายความว่าเรื่องของพระศรีเสาวภาคจะเป็นเพียงเรื่องที่ตบแต่งขึ้นในพระราชพงศาวดารไทย เพราะเรื่องพระศรีเสาวภาคนี้ก็มิอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็นฉบับเก่า ไม่ได้มีแต่เฉพาะในฉบับที่ชำระในสมัยรัตนโกสินทร์ ตรงข้ามกับเรื่องของพระยาจักรี ไม่มีในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ แต่กล่าวถึงมากในพระราชพงศาวดารฉบับชำระสมัยรัตนโกสินทร์ จนถึงงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติของไทยอย่าง “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” และเป็นเรื่องเป็นไปได้อย่างสำหรับสมัยรัตนโกสินทร์ ที่มีตัวละครตำแหน่งชื่อใกล้เคียงกับต้นราชวงศ์ผู้สถาปนากรุงเทพฯ เป็นผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ถึงกับทฤษฎีต่อชาติแผ่นดิน นอกเสียจากว่าตัวละครนั้นมีอยู่ในหลักฐานก่อนหน้าเป็นอันมาก แม้แต่ในพงศาวดารพม่าก็มีตัวละครนี้เรียกว่า “ออกพระจักรี” (ตำแหน่งต่ำกว่า “พระยา”) ดังนั้นพระยาจักรีก็ดี พระศรีเสาวภาคก็ดี คงมีตัวตนอยู่ แต่มีการให้ความหมายที่ผิดแยกไปจากหลักฐานเก่า โดยงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในชั้นหลัง

นอกจากนี้จุดจบของพระยามีชื่อผู้นี้ ในเอกสารประวัติศาสตร์ของพม่าก็ได้ถูกพระเจ้าบุเรงนองสั่งประหาร พร้อมกับพระสุรเสีงอันดั่งว่า คนคิดคดทรยศเจ้านายเยี่ยงนี้จะเอาไว้มิได้ เหมือนตอนหนึ่งในภาพยนตร์เรื่อง “ตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” กำกับโดยท่านมัญญ (หม่อมเจ้าชาตรีเฉลิม ยุคล) แต่อย่างไรก็ตาม เอกสาร “มหาราชวงศ์” กล่าวถึง “ออกพระจักรี” หลังจากพระเจ้าบุเรงนองชนะกรุงศรีอยุธยาแล้วว่า “พระองค์ทรงตรัสตั้งให้ ออกพระจักรีไปครองเมืองพิศณุโลก ออกพระจักรีทูลว่าข้าพระพุทธเจ้าไม่สมคไปครองเมืองพิศณุโลก ข้าพระพุทธเจ้าขอสมคเป็นข้าเฝ้าอยู่ที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อออกพระจักรีทูลดังนั้น พระองค์จึงมีรับสั่งให้ออกพระจักรีไปครองเมืองรางกูน” (นายต่อ, 2545: 125)⁴

ในความเป็นจริงแล้วยากจะเป็นไปได้สำหรับกษัตริย์ที่ขยายอำนาจไปยังดินแดนอื่นอย่างเช่นพระเจ้าบุเรงนอง จะแสดงท่าทีรังเกียจผู้มาสวามิภักดิ์ การเป็นกษัตริย์จักรวาทินั้นจำเป็นที่จะต้องให้มีผู้คนเปลี่ยนข้างมาเข้าด้วยเป็นอันมาก เมื่อมีผู้ย้ายข้างมาสวามิภักดิ์จึงเป็นธรรมดาที่พระเจ้าบุเรงนองจะต้องบำรุงดูแลเป็นอย่างดี และด้วยเหตุผลอย่างเดียวกันพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาก็มักจะรับขามอญที่ย้ายข้างอพยพเข้ามาอยุธยา พระยา

⁴ ถึงแม้ว่าเรื่องนี้ดูจะสอดคล้องกับเอกสาร “คำให้การขุนหลวงหาวัด” ที่ว่า “พระเจ้าหงสาวดีแต่คนดี อันพระยาจักรีนั้นบุบผาเห็นจริงรางวัลหนักหนา เพราะว่ามีความชอบ จึงตั้งทิวให้เกินแต่ก่อนมา ครั้นเลี้ยงไว้ได้ครบเจ็ดวันแล้ว พระเจ้าหงสาวดีสั่งให้บันเกล้าเกศาเสีย แล้วจึงให้เสียบไว้ที่กลางเมืองตามบทพิพากษาที่มีมาแล้ว” (ศิลปากร, 2515 : 299) แต่เนื่องจากเอกสารประเภทคำให้การข้างต้น เป็นบันทึกปากคำของชาวอยุธยาหลังเสียกรุง พ.ศ. 2310 จึงสะท้อนมุมมองของคนในเหตุการณ์รุ่นเสียกรุงครั้ง พ.ศ. 2310 ที่เอาเหตุการณ์สงคราม พ.ศ. 2310 มาเป็นมาตรฐานมองย้อนกลับไป พ.ศ. 2112 ดังที่ผู้เขียนอภิปรายเป็นประเด็นปัญหาสำคัญในบทความชิ้นนี้

⁵ ส่วนประเด็นปัญหาที่ว่า “เมืองรางกูน” ดังกล่าวนี้นตรงกับเมืองใด ใช่เมือง “ลำพูน” ตามลักษณะการออกเสียงของพม่าหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นในที่นี้

จักรีจึงอยู่ในฐานะเดียวกับพระยาเกียรติ พระยาราม ที่หันมาสวมักัดต่อสมเด็จพระนเรศวร เพียงแต่ผู้แต่งตำราประวัติศาสตร์ไทยมักให้ความสำคัญเฉพาะที่ย้ายข้างมาเข้ากับไทยเท่านั้นเอง

บทสรุป

การศึกษาเปรียบเทียบเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายไทย ลาว และพม่า ช่วยให้ภาพเหตุการณ์สงคราม พ.ศ. 2112 มีรายละเอียดกว้างขึ้น ตัวละครแต่ละตัวถูกกล่าวถึงในมุมมองที่ต่างกัน เนื่องจากการเขียนทางประวัติศาสตร์ของไทย มองเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2112 โดยสัมพันธ์เปรียบเทียบกับเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2310 และจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม จะพบว่าผู้แต่งพระราชพงศาวดารไทยได้นำเอาเหตุการณ์ พ.ศ. 2310 ย้อนกลับไปเป็นมาตรฐานกับเหตุการณ์ในอดีต ซึ่งดูเผินๆ จะมีลักษณะเช่นเดียวกันกับกรณีเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2112 สมเด็จพระมหินทราธิราชกับพระเจ้าเอกทัศถูกมองและประเมินบทบาทด้วยแง่มุมเดียวกันแห่งหนึ่งเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อประเพณีการแต่งพระราชพงศาวดารนั้นมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ความเปลี่ยนแปลงของตัวบทเหตุการณ์จึงมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากสถาบันพระมหากษัตริย์

การเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2112 ได้รับการอธิบายถึงสาเหตุต่างกันไป พระราชพงศาวดารไทยมุ่งไปที่การทรยศของพระมหาธรรมราชากับพระยาจักรี นั่นคือการเสียกรุงเกิดจากไทยรบไทยด้วยตัวเอง บดบังข้อเท็จจริงที่ว่าพระมหาธรรมราชาเป็นเจ้านายฝ่ายเหนือราชวงศ์สุโขทัย คนละเชื้อพระวงศ์กับราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ครองอำนาจอยู่ในอยุธยาเวลานั้น ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองราชวงศ์มิได้เป็นมาอย่างราบรื่น เมื่อมีโอกาสได้กลับไปครองเมืองพิษณุโลก ศูนย์กลางเก่าของราชวงศ์สุโขทัย ก็เป็นธรรมดาที่พระมหาธรรมราชาจะคิดอ่านเห็นแก่ประโยชน์ของพิษณุโลกและราชวงศ์ของพระองค์ ก่อนที่จะคำนึงถึงอยุธยาที่ถูกปกครองโดยราชวงศ์สุพรรณภูมิ

ส่วนพระยาจักรีก็เป็นข้าเก่าในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงองค์ประมุขกลางศึกใน พ.ศ. 2112 ก็เป็นธรรมดาที่พระยาจักรีและขุนนางส่วนหนึ่ง ซึ่งทราบถึงความไม่แน่นอนในชะตากรรมของตนเอง และเป็นกลอุบายเผด็จศึกของพระเจ้าบุเรงนองอยู่ก่อนแล้ว ภายหลังเมื่อเกิดการแปลงพระราชพงศาวดารมาสู่ “ประวัติศาสตร์ชาติ” การทรยศต่อพระมหินทราธิราชเพื่อมาเข้ากับพระมหาธรรมราชาและพระเจ้าบุเรงนองซึ่งมีบรมเดชานุภาพมากกว่า ก็ถูกให้ความหมายใหม่ซ้อนทับความหมายเดิม พระยาจักรีจึงกลายเป็นผู้ทรยศต่อชาติในที่สุด ทั้งที่รัฐชาติเป็นสิ่งที่ยังไม่มีอยู่ในสมัยอยุธยา

นอกจากนี้ที่สำคัญหลักฐานพม่า ยังระบุศักราชถึงการได้อยู่ชยาเป็นหัวเมืองประเทศราช ต่างจากหลักฐานไทย เอกสาร “มหาราชวงศ์” กล่าวว่าได้อยู่ชยามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แม้จะมีได้ระบุเลขศักราชไว้ แต่สอบกับหลักฐานไทยตรงกับ พ.ศ. 2091 ตามพระราชพงศาวดารนิยามสงครามระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าบุเรงนองครั้งนั้นว่า “สงครามข้างเผือก” (ดำรงราชานุภาพ. 2556 : 39) ดังนั้น หลักฐานพม่าจึงนิยามสงครามเมื่อ พ.ศ. 2112 ว่าเป็นสงครามเพื่อปราบปรามการก่อกบฏของสมเด็จพระมหินทราธิราช หากถือตามนี้แล้วสมเด็จพระมหินทราธิราชจะต้องได้รับการยกย่องในฐานะผู้กอบกู้เอกราช เทียบเคียงกับสมเด็จพระนเรศวรหรืออย่างพระเจ้าตากสิน แต่เหตุที่มีได้เป็นเช่นนั้น เพราะสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ มิได้เชื่อตามหลักฐานพม่าว่าพระมหาจักรพรรดิจะยอมแพ้แก่พระเจ้าบุเรงนองโดยมิได้สู้รบกันอย่างถึงที่สุด พระเจ้าบุเรงนองนำทัพมาล้อมไว้ แล้วจู่ๆ พระมหาจักรพรรดิก็ตกใจยอมเปิดการเจรจา โดยใช้สถานที่บริเวณวัดหน้าพระเมรุและวัดหัสดาวาส ที่ตั้งอยู่ติดกับคลองเมือง (แม่น้ำลพบุรี) ผั่งตรงข้ามพระราชวังหลวงอยุธยา ในพระนิพนธ์ “พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า” ทรงสันนิษฐานว่าการเสียกรุงอย่างแท้จริงนั้นอยู่ในสมัยพระมหินทราธิราช ใน พ.ศ. 2112 แต่จากข้อสันนิษฐานของพระองค์ส่วนนี้กลับได้รับการอ้างอิงในฐานะข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของมุมมองประวัติศาสตร์ต่อปี พ.ศ. 2112 ว่าเป็นปีแห่งการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ถึงกระนั้นมุมมองของผู้แต่งประวัติศาสตร์นิพนธ์ทั้งกลุ่ม (ไทย, ลาว, พม่า) ต่างก็เป็นมุมมองที่มุ่งเน้นเหตุการณ์สงครามและบทบาทบุคคล ใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมยังคงรอการวิเคราะห์ศึกษาในรายละเอียดต่อไป เพราะเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นแก่ปริมณฑลของศูนย์กลางอำนาจ ศูนย์กลางลุ่มอิรวดีพม่าได้เคลื่อนลงมายังนครองพะโค เปลี่ยนชื่อเป็นหงสาวดีพร้อมกับการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์ตองอู ซึ่งจะขยายขอบเขตมาปะทะกับปริมณฑลกรุงศรีอยุธยา จนเกิดสงครามใหญ่ระหว่างสองศูนย์กลางอำนาจดังกล่าว (Aung-Thwin. 2012 : 129-140)

ในลุ่มแม่น้ำโขง ราชอาณาจักรลาวล้านช้างได้ย้ายศูนย์กลางมาจากหลวงพระบางมาเป็นเวียงจันทน์ บนเส้นทางยุทธศาสตร์ที่สามารถแผ่แสนยานุภาพทางทหาร และการเมืองการปกครองมายังล้านนาและอีสาน แต่แม้จะมีความชอบธรรมทางสายพระโลหิต พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ไม่อาจผนวกเชียงใหม่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรของพระองค์ได้ เพราะการขยายอิทธิพลเข้ามาล้านนาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช มิเพียงเผชิญกับคนพื้นเมือง หากยังต้องปะทะกับปริมณฑลอำนาจของพม่าที่ขยายเข้ามาอีกด้วย (คำ จำปาแก้วมณี, 2539 : 35-49, Peter and Sanda Simms. 1999 : 69-70)

ขณะเดียวกันกรุงศรีอยุธยา นั้น นับแต่ราชวงศ์สุพรรณภูมิได้ย้ายศูนย์กลางจากสุพรรณบุรีมายังอยุธยา แยกชิงอำนาจเหนืออยุธยาไปจากราชวงศ์ละโว้-อโยธยา โดยความร่วมมือและสนับสนุนช่วยเหลือจากราชวงศ์สุโขทัยที่มีอำนาจอยู่ทางเหนือ ก่อนที่ราชวงศ์สุโขทัยโดยสมเด็จพระมหาธรรมราชา จะเป็นอิสระจากราชวงศ์สุพรรณภูมิจากความสนับสนุนและช่วยเหลือจากพระเจ้าบุเรงนอง หลัง พ.ศ. 2112 สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ทรงดำเนินนโยบายเทครัวหัวเมืองเหนือลงมาอยุธยา ผลคือการสิ้นสุดของอาณาจักรสุโขทัย แต่ราชวงศ์สุโขทัยขึ้นสู่อำนาจที่อยุธยาใน พ.ศ. 2112 มีผลต่อการเปลี่ยนราชวงศ์ปกครองอยุธยา จากราชวงศ์ที่ปกครองมายาวนานกว่า 160 ปี มาเป็นราชวงศ์สุโขทัยทางเหนือ ภายใต้ความสนับสนุนจากพระเจ้าบุเรงนองในระยะแรก

หลังจากนั้นจะพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อเนื่องตามมาหลายประการ เช่น การปฏิรูปในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร การเปลี่ยนตัวผู้ครองตำแหน่งสำคัญ ตลอดจนทั่วราชอาณาจักร โดยเฉพาะตำแหน่งเจ้าเมือง จากเดิมที่เจ้าเมืองเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ก็เปลี่ยนมาเป็นขุนศึกสามัญชน การขยายตัวของสังคมนานาชาติอยุธยาที่มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญของขุนนางต่างชาติ การปรับปรุงโครงสร้างผังเมือง การขุดคูคลอง ปรับปรุงแนวป้องกันพระนคร การเกิดประเพณีวังหน้า-วังหลัง เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ. 2112 จึงมิใช่เพียงการเสียดังกล่าวแต่ลึกลงไปกว่านั้นคือ การเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยจาก “อโยธยา” มาเป็น “อยุธยา” หลัง พ.ศ. 2112 มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับอยุธยาหลายประการ จนกล่าวได้ว่า กรุงศรีอยุธยาในแบบที่เรารู้จักเกิดหลัง พ.ศ. 2112 มิใช่อยุธยาเดียวกับที่เป็นมาตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้ารามธิบดีที่ 1 (อุทุมพร) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1893

ทั้งหมดที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์กรณี พ.ศ. 2112 จึงควรได้รับการประเมินสถานะ ผลกระทบของเหตุการณ์ และลักษณะคำอธิบายให้ความหมายต่อเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ขึ้นใหม่ ให้สมเหตุสมผลกว่าชุดคำอธิบายที่เป็นอยู่ เพราะชุดคำอธิบายที่เป็นอยู่เกิดขึ้นหรือถูกให้ความหมายโดยการนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่หลังไปเป็นสาเหตุให้กับเหตุการณ์ในอดีต นับว่าผิดหลักการวิเคราะห์และการสร้างชุดคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ จึงควรมีการทบทวนและเปิดทางให้การตีความในแบบอื่นๆ บ้าง เพื่อว่ามุมมองต่อเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์จะได้เปิดกว้างมากขึ้น ไม่ว่าเหตุการณ์นั้นจะเล็กหรือใหญ่ เกี่ยวข้องหรืออาจไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญท่านใดเลยก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

- กำพล จำปาพันธ์. (2552). ภาพลักษณ์พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในประวัติศาสตร์ไทย-ลาว. ศิลปวัฒนธรรม, 30(12), 74-97.
- _____. (2558). คชายุทธ์-พุทธชาติ: ยุทธหัตถ์และสงครามบนหลังช้าง/พุทธศาสนากับความเป็นชาติในประวัติศาสตร์ศรีลังกา อุษาคเนย์ และสยาม. พิษณุโลก: สถานอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- จันทุมาศ, พัน. (2553). พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทุมาศ (เจิม). นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- คำ จำปาแก้วมณี, มหา และคณะ. (2539). ประวัติศาสตร์ลาว. (สุวิทย์ วีระศาสตร์, ผู้แปล). ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์. (2555). ประวัติศาสตร์ลาวหลายมิติ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2555). พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2556). พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ. (2550). พระราชพงศาวดารพม่า. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- พงศาวดารฉบับหอแก้ว. (2545). มหาราชวงศ์ พงษาวดารพม่า. (นายต่อ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- _____. (2538). กรุงแตก, พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย: ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2557). การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ภมรี สุรเกียรติ. (2553). เมียนมาร์-สยามยุทธ์. กรุงเทพฯ: สัมมติชน.
- วันวลิต. (2548). พระราชพงศาวดารฉบับวันวลิต พ.ศ. 2181. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิลปากร, กรม. (2515). คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- ศิลปากร, กรม. (2545). ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

ลีลา วีระวงษ์, มหา. (2540). ประวัติศาสตร์ลาว. (สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.

สุนทรโศภิตาน และ หนูฮัก พูมสะหวัน. (2551). ประวัติศาสตร์ลาว (ตีพิมพ์ฉบับปัจจุบัน). (ทรงคุณ จันทจร, ผู้แปล). กทม.: ประสานการพิมพ์.

สุนทร ชุตินทรานนท์. (2537). พม่ารบไทย: ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุนทร ชุตินทรานนท์. (2538). บุเรงนอง (กษัตริย์พม่า): กษัตริย์พม่าในลัทธิขงจื๊อไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุนทร ชุตินทรานนท์. (2539). สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง. กรุงเทพฯ: มติชน.

โหราธิบดี, พระ. (2498). พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

Aung-Thwin, Michael and Aung-Thwin, Maitrii. (2012). *A History of Myanmar since Ancient times: Traditions and Transformations*. London: Reaktion Books.

Peter and Sanda Simms. (1999). *The Kingdoms of Laos: Six Hundred Years of History*. London: Curzon Press.

Rajanubhab, Damrong. (2001). *The chronicle of our wars with the Burmese: hostilities between Siamese and Burmese when Ayutthaya was the capital of Siam*. (PhraPhraison Salarak (U AungThein), Trans). Bangkok: White Lotus.

